

Tilburg University

Opstaan voor iemand misstaat niemand

Hamminga, L.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1983

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Hamminga, L. (1983). Opstaan voor iemand misstaat niemand. *Maandschrift Economie*, 47(9), 395-405.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Opstaan voor iemand misstaat niemand

door L. Hamminga*

*'Wenn es Wirklichkeitssinn gibt, muss es
auch Möglichkeitssinn geben'*

Robert Musil: Der Mann Ohne Eigenschaften

Inleiding

In dit artikel worden de tekortkomingen van het werkloosheidsverzekeringssysteem onderzocht, en wordt een alternatief geschetst waarin de verdeling van arbeid en loon overgelaten wordt aan een te creëren marktmechanisme, dat aan de arbeidsmarkt-participant op basis van zijn eigen arbeidsvoorkeur de beslissing over zijn aanbod van arbeidsuren overlaat. De werkelijkheidswaarde van de theorie die ten grondslag ligt aan de hier volgende beschouwingen is uitermate slecht te beoordelen. Publikatie vindt slechts plaats omdat het concept wellicht het denken in nieuwe richtingen kan stimuleren. De gedachtengang is in hoge mate speculatief, en staat daardoor in geen verhouding tot de gerechtvaardigde woede van hen, die dagelijks de schrijnende problemen van de werkloosheid aan den lijve ervaren.

Over het oneigenlijk gebruik van het verzekeringsprincipe bij werkloosheidsverzekering

In een land met louter frictiewerkloosheid is een werkloosheidsverzekering op haar plaats. Verzekeringnemer betaalt premie voor het geval hij of zij onverhoopt eens een tijdje werkloos mocht worden. Assuradeuren spreiden het risico. Treedt daarnaast conjuncturele werkloosheid op, dan krijgt de verzekering al een element van 'gedwongen sparen' in zich, ten behoeve van een tot op zekere hoogte voorzienbaar risico.

Bij een duurzaam achterblijven van het aantal arbeidsplaatsen t.o.v. het aanbod van arbeid raakt de *verzekeringsgedachte* in de knel. Het verzekeringssysteem wordt dan ook verdedigd met behulp van de *morele* norm van solidariteit van werkenden met werklozen.

---

* Drs. L. Hamminga is verbonden aan de Katholieke Hogeschool Tilburg. De auteur profiteerde van aan hem verleende toestemming een jaar aan het Netherlands Institute of Advanced Studies te verblijven en van stimulerende suggesties van drs. J.H. von Eye, mr. J.J. Hamminga, drs. F. van den Heuvel en zeer vele anderen.

Doordat de institutie van de werkloosheids'verzekerings' op deze wijze geen welbegrepen eigenbelang van de verzekerde meer vormt, doch iets wordt dat 'moreel is geboden', ontstaan er problemen: de moraal drukt eenzijdig op bepaalde groepen (i.c. de werkenden) en brengt de groepen waarmee men geacht wordt solidair te zijn (i.c. de werklozen) in een qua status achtergestelde positie. Dergelijke instituties kweken door hun 'formele solidariteit' een informele insolidariteit of polarisatie en vormen daardoor een desintegrerende kracht in een samenleving. Een opheffing van de structurele werkloosheid zou de opheffing van deze centrifugale krachten betekenen: bij louter frictie- en enige conjuncturele werkloosheid zou de verzekering weer terug zijn waar zij behoort: op de plaats waar men zich tegen betaling voor financiële risico's kan vrijwaren. Deze meest voor de hand liggende, 'nostalgische' weg wordt door velen gepropageerd, al dan niet in samenhang met minder retrospectieve voorstellen als arbeidstijdverkorting. Beide wegen zouden, indien bewandelbaar, de quasi-werkloosheidsverzekering weer tot een echte werkloosheidsverzekering maken.

Economen echter twijfelen of de oude tijden van 'volledige werkgelegenheid' zonder arbeidstijdverkorting terug zullen komen. In het bedrijfsleven stuit de arbeidstijdverkorting op fricties die slechts op lange termijn een reëel effect van arbeidstijdverkorting doen verwachten. De vraag die men zich zou kunnen stellen is of er andere wegen zijn waarlangs de centrifugale kracht van de polarisatie zijn aangrijpingspunt zou kunnen worden ontnomen, en aangezien het duidelijk is dat de botsing van verzekering en *moraal* de oorzaak van de problemen is ligt een nadere blik op de *moraal* voor de hand.

De economische theorie reflecteert de maatschappelijk heersende moraal in die zin dat arbeid wordt gezien als een 'zuiver offer', waar een inkomen als 'zuiver genot' tegenover staat. Waar klassieke en neoklassieke economen de werktijd endogeen nemen ontstaat een afweging door het subject van *inkomen* (uit een arbeidstijdoffer) en *vrije tijd*. Maatschappelijk gezien raakt ook deze arbeidsmoraal zelf in de knel, daar maatschappelijke consensus is gegroeid over het 'recht op arbeid' of tenminste over 'welzijn resulterend uit arbeid'. Saillant is dat de vakbeweging niet alleen waakt voor het inkomen van haar leden, doch ook voor hun arbeidsplaatsen, ja zelfs, dat de vakbeweging bereid is tot zekere inkomensoffers *in ruil voor* arbeidsplaatsen. Ons is geen economische theorie bekend die dit verschijnsel rechtstreeks, en zonder kunstgrepen verklaart. Uit deze overwegingen tezamen resulteert de volgende probleemstelling:

1. Hoe moet een economische theorie er uit zien die de ruil van inkomen voor arbeid verklaart?
2. Is op basis van een door een dergelijke theorie te leveren perspectief ten aanzien van gedrag op een arbeidsmarkt een alternatief voor de quasi-werkloosheidsverzekering denkbaar, zodat we niet meer nostalgisch terug hoeven te blikken naar de tijden van 'volledige werkgelegenheid'?
3. Aangezien de drie bestaande conglomeraten van morele consensus: de oude arbeidsmoraal, het 'welzijn resulterend uit arbeid' en de solidariteit, ostensief met elkaar in conflict zijn (de eerste en de tweede logisch, en de eerste en de derde maatschappelijk, in de vorm van polarisatie), rijst de vraag: voor welke vormen van moraal moet gekozen worden?

De markt voor arbeidsplaatsen en de moraal

Een in een samenleving met structurele werkloosheid goed denkbare moraal is de volgende: de relatie tussen werkenden en niet-werkenden is volstrekt gelijkwaardig en is er een van ruil: in ruil voor het afzien van het recht op een arbeidsplaats ontvangt de niet-werkende van de bezetters van een arbeidsplaats een afkoop-inkomen. De moraal luidt, kort gezegd: *opstaan voor iemand misstaat niemand*.

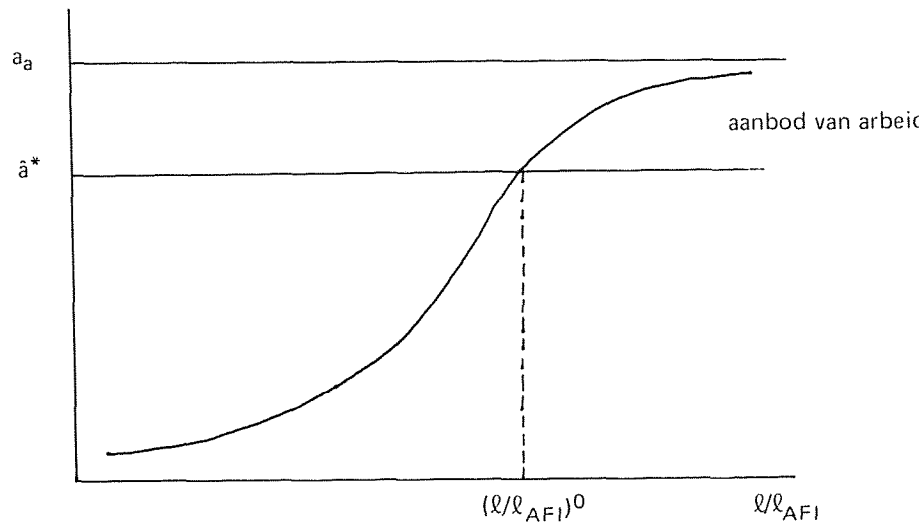
In de economische theorie moet het feit dat arbeid op zich, los van het inkomen dat er mee wordt verdiend, nut heeft, een hoeksteen zijn. Derhalve wordt arbeid hier niet meer als 'zuiver offer' gezien en is men bereid tot '*inleveren*' in ruil voor arbeid, een in de 19e eeuw ondenkbare situatie. De economische theorie heeft zich tot nu toe slechts bezig gehouden met de *voorkeur voor vrije tijd*, en de conclusie moet zijn dat er heden ten dage bij gegeven inkomen een *arbeidsvoorkeur* bestaat.

In dit tijdsgewricht mag arbeid geld kosten aan de aanbieder van arbeid, geld, dat bestemd is voor hen die kennelijk — en dat komt goed uit — bereid zijn af te zien van een arbeidsplaats: een offer! De voor deze ruil noodzakelijke institutie is de *markt*. De vraag is: hoe kan een dergelijke markt worden geïnstitutionaliseerd? Die vraag is gemakkelijker gesteld dan beantwoord.

Denkt u zich eerst een land met 4 miljoen arbeidsplaatsen ($a^* = 4$), en met een totaal arbeidsaanbod van 5 miljoen ($a_a = 5$). Alle arbeidsplaatsen zijn van exact hetzelfde type en alle aanbieders van arbeid zijn geschikt voor de arbeidsplaats. Deeltijdarbeid is uitgesloten. Een collectieve institutie, hierna te noemen 'arbeidsbank' (men denke aan een uitbreiding van de taken der Nederlandsche Bank), overhandigt elke potentiële aanbieder van arbeid een *arbeidscertificaat*, bestaande uit vier *coupons*. Tevens schat deze collectieve institutie het aantal arbeidsplaatsen en decreteert dat arbeidsplaatsen slechts bezet mogen worden door houders van vijf coupons. Coupons worden verhandeld op een beurs voor arbeidscertificaten. Deze beurs splitst het totaal der arbeidsmarktparticipanten in 4 miljoen *couponhouders* (houders van 5 coupons) en 1 miljoen *afkoopinkomenstrekkers*. De gang van de arbeidsmarktparticipant kan men zich als volgt voorstellen: zij of hij kan reeds in voorgaande jaren een arbeidsplaats bezet hebben en geen reden zien voor ontslag. In dat geval dient zij of hij een extra coupon te kopen. Ook kan de participant voor het eerst een arbeidsplaats bezetten. In dat geval zal hij of zij vóór de datum van indiensttreding houder van vijf coupons moeten zijn. De arbeidsbank registreert, mede in verband met de schatting van a^* voor komende jaren, de personele bezetting van arbeidsplaatsen. Een participant die ontslag krijgt *of neemt* zal onmiddellijk zijn of haar coupons gaan verkopen en is vanaf dat moment afkoopinkomenstrekker. Een participant die reeds in vorige jaren afkoopinkomenstrekker was en dit wenst te blijven, verkoopt telkenjare zodra zij of hij zijn certificaat van de arbeidsbank ontvangt, de vier coupons. Voor wie een arbeidsplaats bezet houdt, geldt: eigen inkomen (ℓ) = arbeidsplaatsinkomen (P_ℓ) minus afkoopinkomen (P_c). Voor wie geen arbeidsplaats bezet houdt, geldt: eigen inkomen (ℓ) = afkoopinkomen ($4 \times P_c$). De prijs van de coupon bepaalt de verhouding tussen eigen inkomen per werknemer (ℓ) en eigen inkomen per niet-werknemer ($\ell_{AFI} = 4P_c$). Aanbod en vraagoverschotten van coupons leiden zonder meer tot wijzigingen in de verhouding ℓ/ℓ_{AFI} (ongebruikte coupons leveren immers geen enkel inkomen) en zo wordt de evenwichts-

waarde $(\ell/\ell_{AFI})^0$ volstrekt bepaald door de door de collectieve institutie geschatte verhouding $\frac{\hat{a}^*}{a_a}$ (zie fig. 1).

Figuur 1. Verhouding eigen inkomen—afkoopinkomen (zonder deeltijdarbeid)

Men zou dit een systeem van *individuele ontkoppeling* kunnen noemen, want de individuele arbeidsvoorkeur van 5 miljoen arbeidsmarktparticipanten bepaalt de marktprijs voor coupons en daarmee de inkomensverdeling over werkenden en 'werklozen'. Het spreekt vanzelf dat de som van alle eigen inkomens per werknemer en alle afkoopinkomens gelijk gedacht moet worden aan de huidige loonsom inclusief de uitkeringen in het kader van de 'werkloosheidsverzekering' en andere uitkeringen aan niet-actieven zoals de bijstandsuitkeringen. Terwijl in het huidige systeem van sociale zekerheid velen in de verleiding komen een verlaging van de uitkeringen te overwegen, zou in dit marktsysteem een hoge gemiddelde arbeidsvoorkeur resulteren in een evenwicht waarbij het individuele afkoopinkomen *hoger* komt te liggen dan het individuele eigen inkomen per werknemer!

Deeltijdarbeid is nu gemakkelijk in te voeren door het arbeidscertificaat te laten bestaan uit uurcoupons, die recht geven op arbeid gedurende 1 uur per week. Het totaal aantal door de arbeidsbank uit te geven coupons dient gelijk te zijn aan $\hat{a}^*$, het geschatte aantal *arbeidsplaatsuren* per week. In ons rekenvoorbeeld zou bij een 'werkweek' van 40 uur en een arbeidscontract van 32 uur het eigen inkomen per werknemer gelijk zijn aan het arbeidsplaatsinkomen en de handel in coupons zou stilvallen als alle arbeidscontracten er zo uitzagen. Aldus draagt ieder op een door hem of haar zelf te kiezen wijze zijn aandeel in het tekort aan arbeidsplaatsuren, de nieuwe schaarste. Duide-

lijk is hier ook dat het begrip 'werkweek' in deze gedachtengang overbodig wordt en slechts de verhouding tussen a^* en het aantal arbeidsmarktparticipanten als relevant ex post kengetal kan worden beschouwd. Bedrijfseconomische fricties als ondeelbaarheid van functies zijn, naast verschillen in arbeidsvoorkeur, belangrijke determinanten in het volume van de handel in coupons.

Conditie en theorema's

Als toepassing van de neoklassieke grondslag voor analyse zou de te formuleren theorie er als volgt uit kunnen zien: het nut van de i -de arbeidsmarktparticipant zij

$U_i = \ell_i^{\psi_i} LE_i^{1-\psi_i}$, waarin $\ell_i \geq 0$ het eigen weekinkomen is, $0 \leq LE_i \leq 168$ de vrije tijd per week in uren, en $0 \leq \psi_i \leq 1$ een maat is voor de arbeidsvoorkeur. De vergelijking voor het eigen inkomen luidt: $\ell_i = H_i (P_\ell - P_c) + c^* P_c$, waarin $0 \leq H_i \leq 168$, $H_i = 168 - LE_i$ het aantal arbeidsuren per week is, P_ℓ het uurloon van de *arbeidsplaats* (dat gewoonlijk ongelijk zal zijn aan het *eigen* uurinkomen per arbeidsuur), P_c de uurprijs van een uurcoupon¹ en c^* het aantal uitgereikte uurcoupons per arbeidsmarktparticipant.

Terzijde zij gezegd dat bij een 'werkweek' van τ_{ww} uren het gebruikelijk is om arbeidsmarktparticipant i als bezetter van een 'volledige' baan te beschouwen indien $H_i = \tau_{ww}$, hij wordt aangemerkt als 'deeltijdwerker' indien $0 < H_i < \tau_{ww}$, als 'werkloze' indien $H_i = 0$. Maximalisatie na substitutie van de loonvergelijking in de nutsfunctie levert als *aanbodfunctie van arbeidsuren voor de individuele arbeidsmarktparticipant*:

$$H_i = \psi_i 168 + (\psi_i - 1) \frac{c^* P_c}{P_\ell - P_c}$$

De volgende interessante theorema's kunnen nu worden afgeleid:

$$IT_1: \frac{\partial H_i}{\partial P_\ell} = (1 - \psi_i) c^* P_c (P_\ell - P_c)^{-2} \geq 0$$

$$IT_2: \frac{\partial H_i}{\partial P_c} = (\psi_i - 1) c^* P_c (P_\ell - P_c)^{-2} \leq 0$$

$$IT_3: \frac{\partial H_i}{\partial \psi_i} = 168 - c^* P_c (P_\ell - P_c)^{-1} \geq 0 \quad \text{indien} \quad \frac{P_c}{P_\ell} \leq \frac{168}{168 - c^*}$$

Volgens IT_1 zal de arbeidsmarktparticipant meer arbeid aanbieden als het uurinkomen van de *arbeidsplaats* wordt verhoogd, IT_2 beweert dat hij minder arbeid zal aanbieden als de uurprijs van de coupon toeneemt, en IT_3 stelt dat onder een speciale conditie, waarvan de theoretische betekenis hieronder zal worden uiteengezet, een toename van

1. Als arbeidscertificaten een looptijd van een jaar krijgen geldt $P_c = (\text{kosten van coupon}) / (\text{werkjaar}) = \text{uurprijs van een uurcoupon}$.

de arbeidsvoorkeur van de arbeidsmarktparticipant zal leiden tot een toename van zijn aanbod van arbeid.

Voor de *arbeidsmarkt als geheel* geldt dat de arbeidsbank evenveel uurcoupons uitdeelt als er arbeidsplaatsuren per week zijn: $Nc^* = a^*$, waar N ($i = 1, \dots, N$) het aantal arbeidsmarktparticipanten is, c^* het aantal uitgereikte uurcoupons per arbeidsmarktparticipant en a^* het aantal arbeidsplaatsuren per week. De evenwichtsconditie voor de arbeidsmarkt is

$$a^* = \sum_{i=1}^N H_i = \sum_{i=1}^N [\psi_i 168 + (\psi_i - 1) \frac{c^* P_c}{P_\ell - P_c}] = [168 - c^* P_c (P_\ell - P_c)^{-1}] \sum_{i=1}^N \psi_i - \frac{Nc^* P_c}{P_\ell - P_c}$$

De endogene variabele is P_c . Overige variabelen zijn exogeen en bovendien geldt $Nc^* = a^*$. Herleiding levert:

$$P_c = \frac{168 - \frac{c^*}{\sum \psi / N}}{168 - c^*} P_\ell$$

De volgende interessante comparatief-statistische theorema's kunnen worden afgeleid:

$$IT_5: \frac{P_c}{P_\ell} = \frac{168 - \frac{c^*}{\sum \psi / N}}{168 - c^*} < 1 \quad \text{indien} \quad \frac{\sum \psi}{N} < 1$$

$$IT_6: \frac{\partial P_c}{\partial P_\ell} = \frac{168 - \frac{c^*}{\sum \psi / N}}{168 - c^*} < 1 \quad \text{indien} \quad \frac{\sum \psi}{N} < 1$$

De speciale conditie $\frac{\sum \psi}{N} < 1$ is plausibel: $\sum \psi / N = 1$ alleen als alle N de maximale arbeidsvoorkeur $\psi = 1$ hebben. Dit zou (individuele aanbodvergelijking) een arbeidsaanbod van 168 uur per week per arbeidsmarktparticipant betekenen. In alle andere gevallen geldt $0 \leq \sum \psi / N < 1$

$$IT_7: \frac{\partial P_c}{\partial c^*} = P_\ell \frac{168 - \frac{168}{\sum \psi / N}}{(168 - c^*)^2} < 0$$

$$IT_8: \text{Stel } N \text{ is constant. Dan geldt } \frac{\partial P_c}{\partial a^*} = \frac{\partial P_c}{\partial Nc^*} = N \frac{\partial P_c}{\partial c^*} < 0$$

$$IT_9: \text{Stel } a^* \text{ is constant. Dan geldt } \frac{\partial P_c}{\partial N} = \frac{\partial P_c}{\partial a^* / c^*} = a^* \frac{\partial P_c}{\partial 1/c^*} > 0$$

In normaal Nederlands stelt IT₅ dat de uurprijs van het uurcoupon altijd kleiner is dan het uurloon van de arbeidsplaats, en IT₆ stelt dat de toename van de evenwichtsuurprijs van de uurcoupon altijd een geringer percentage is dan de toename van het uurloon van de arbeidsplaats. IT₇ stelt dat de evenwichtsprijs van de coupon afneemt als er meer coupons in omloop komen, IT₈ stelt dat, als de arbeidsbank zich aan de regel $Nc^* = a^*$ houdt, dat dan een vergroting van a^* , de 'werkgelegenheid' (het aantal arbeidsplaatsuren), de uurprijs van de uurcoupon zal doen afnemen. IT₉ stelt dat een toename van het aantal arbeidsmarktparticipanten de uurprijs van de uurcoupon zal verhogen, indien er geen toename van de werkgelegenheid tegenoverstaat. De stabiliteit van dit evenwicht komt hieronder aan de orde. Rest nog de vergelijking van de speciale conditie uit IT₃ met IT₅. Aan $P_c/P_\varrho \leq 168/168 - c^*$ is voldaan indien (uit IT₅):

$$\frac{P_c}{P_\varrho} = \frac{168 - \frac{c^*}{\sum \psi/N}}{168 - c^*} \leq \frac{168}{168 - c^*}$$

De conditie is $Nc^* > \sum_{i=1}^N \psi_i$. Deze conditie is uiterst plausibel, getuige het volgende pathologische tegenvoorbeeld: $N = 2$, $a^* = 1$ uur per week. Dan geeft de arbeidsbank $c^* = \frac{a^*}{N} = 0,5$ coupons per arbeidsparticipant uit. Arbeidsvoorkeurstoename leidt slechts dan (IT₃) tot *afname* in het urenaanbod als $Nc^* = a^* = 1 > \sum \psi \in [0,2]$. Zodra $a^* > 2$ wordt dit pathologische tegenvoorbeeld ('Giffen'-arbeid) een voorbeeld: toename van de arbeidsvoorkeur leidt tot toename van het urenaanbod van arbeid.

De stabiliteit van het evenwicht op de markt voor arbeidscertificaten

Indien de prijs van de uurcoupon te hoog is (voor lezers van de formules: $P_c > [168 - c^*N (\sum \psi)^{-1}] [168 - c^*]^{-1} P_\varrho$) ontstaat een frictie tussen arbeidsvoorkeur en het eigen inkomen bij arbeid: werken wordt 'duurder'. Marginale couponhouders zullen minder uren arbeid gaan aanbieden en coupons gaan verkopen, en dit proces gaat door tot de prijs van de coupon weer zoveel lager is dat niemand er meer voordeel in ziet om arbeidsuren in te leveren ter verkoop van coupons. Bij een te lage prijs van de uurcoupon verloopt het proces analoog. Het spreekt vanzelf dat gemiddelde en verdeling van de arbeidsvoorkeur hier constant is voorondersteld. De stabiliteit van deze arbeidsvoorkeur is cruciaal voor het marktevenwicht. Het lijkt echter niet plausibel dat arbeid aan 'rages' onderhevig zal blijken die vergelijkbaar zijn met die op de aandelenmarkt. Immers, de beslissing om couponhouder te worden wordt voorafgegaan door een sollicitatieprocedure waarbij men de definitieve kandidaat voor de functie wordt. De variatie van de vraag naar coupons kan derhalve niet groter zijn dan de variatie van de *geschiktheid* voor functies.

Meer speculatieve grenzen aan de rage worden gevormd door een eigen inkomen per werknemer dat onder het bestaansminimum ligt enerzijds, en afkoopinkomens onder het bestaansminimum anderzijds. Het interval tussen deze maximale en minimale uurprijs per coupon wordt kleiner als de verhouding tussen totale loonsom en het aantal arbeidsmarktparticipanten geringer wordt.

Een volgende speculatie is dat bij voortzetting van het proces van uitstoting van arbeid, én van de vermaatschappelijking van de moraal van het 'recht op arbeid', en dus van het besef dat opstaan voor iemand, niemand misstaat, de arbeidsvoorkeur geleidelijk zou kunnen gaan dalen, zodat de in eerste instantie te verwachten grote hoogte van de afkoopinkomens geleidelijk in de pas zou kunnen gaan lopen met de eigen inkomens van wat er nog aan werknemers overblijft.

Speculatie in coupons lijkt een minder groot gevaar: het aanhouden van coupons die niet worden gebruikt om er een arbeidscontract mee af te sluiten, uit hoofde van verwachting van prijsstijging, levert de speculant een renteloos activum (tertiaire liquiditeit), dat per week in prijs minstens even snel zou moeten stijgen als de weekrente over de aankoopwaarde ervan zou bedragen, terwijl gebruik ten behoeve van een arbeiduur per week zelfs veel meer, nl. het arbeidsplaatsuurinkomen zou opleveren. Een vraagkartel (vakbond) van *werknemers* zou kunnen ontstaan: de groep is echter zeer groot en het lijkt plausibel dat het inleveren van arbeidsuren ter vraagbeperking afkoopinkomenstrekkers tot een arbeidscontract zal verleiden. Het omgekeerde geldt voor een aanbodkartel ('werklozenbond').

Concluderend kan gesteld worden dat er voorshands geen duidelijke destabiliserende mechanismen opdoemen aan de horizon van de speculatieve verwachting, en dat het alleszins de moeite waard is om over de concretisering van een markt voor arbeidscertificaten verder door te denken.

Segmentatie en fricties

Het is verleidelijk om er van uit te gaan dat bij concretisering verschillende coupons voor verschillende beroepsgroepen moeten worden ingevoerd omdat de werkloosheid per beroepsgroep verschilt. Het is ook verleidelijk om aan te nemen dat beter betaald personeel andere coupons moet krijgen dan minder hoog betaald personeel omdat anders de coupon voor lager betaalden een hoger percentage van het inkomen van de arbeidsplaats vormt dan voor hoger betaalden. Dit zou duidelijk het principe achter de markt voor arbeidscertificaten in gevaar brengen: een langdurige afkoopinkomenstrekker kan moeilijk geacht worden zich een tot een specifieke beroepsgroep behorende arbeidsplaats te hebben laten afkopen. Maar ook wie tijdelijk opstaat van zijn arbeidsplaats om zich elders na herscholing weer aan te bieden behoort in de tussentijd niet tot een bepaalde beroepsgroep. Tenslotte zou het herinvoering van de zojuist afgeschafte bureaucratie betekenen, hetgeen de voor de hand liggende verwachting van spectaculair dalende overdrachtkosten weer te niet zou doen.

De 'couponsegmentatie' is derhalve onwenselijk, en gelukkig op voorhand ook niet noodzakelijk: wat de markt voor arbeidscertificaten teweeg brengt is *macro-economisch* evenwicht op de arbeidsmarkt. Natuurlijk is het in één star loonbestel mogelijk dat er bij een gegeven couponprijs voor een aantal laagbetaalde arbeidsplaatsen zich niemand aanbiedt. Maar daarop kan beter gereageerd worden door de *vragers* van die arbeid (werkgevers) met een verbetering van de arbeidsomstandigheden en een herverdeling van het *bruto* inkomen. Dat wordt immers weer hun eigen belang als werknemers ontdekken dat een bepaalde baan minder nut heeft, en zij derhalve de betaling aangepast willen zien. Dit 'flexibiliseringsproces' van de bruto-inkomens kan door de

arbeidsbank bevorderd worden door de bij chronisch onopgevolde vacatures behorende coupons als 'aanbodoverschot' tijdelijk uit de markt te kopen, om scherpe onderbiedingen te voorkomen. Dit brengt ons tot de arbeidsbank.

Het gedrag van een arbeidsbank

Bij de beheersing van de hoeveelheid van de in omloop te brengen tertiaire liquiditeit van arbeidscertificaten houdt de arbeidsbank zich aan de verkeersvergelijking $Nc^* = a^*$: het aantal uurcoupons dat in omloop is onder arbeidsmarktparticipanten is exact gelijk aan het aantal arbeidsplaatsuren per week.

Verhandeling van arbeidscertificaten moet het gehele jaar, dus niet alleen aan het begin van de periode waarvoor het certificaat wordt uitgereikt, mogelijk zijn. Tussentijds ontslag en tussentijdse indiensttreding geven zo een continuïteit aan de beursnoteringen. Tijdelijke vraag- en aanbodoverschotten (massa-ontslagen en seizoen-'werkloosheid') dienen door interventie te worden opgevangen. Over het algemeen zullen aanbodoverschotten als gevolg van massa-ontslagen definitief uit de markt moeten worden genomen als dit leidt tot een afname per saldo van het aantal arbeidsplaatsuren in de periode rond een massa-ontslag. Als gevolg daarvan zal het aantal per arbeidsmarktparticipant jaarlijks uit te reiken uurcoupons dalen, waardoor de prijs van de uurcoupon op de arbeidsbeurs weer zal gaan stijgen, zodat herhaalde, of structurele interventie niet nodig zal zijn.

Vergelijking met de werkloosheidsverzekering en politieke implicaties

Duidelijk is dat de collectieve 'werkloosheidsverzekering' geheel komt te vervallen, evenals de overdrachtssystemen die via de Rijksbegroting lopen (bijstand). In het systeem van 'werkloosheidsverzekering' is de 'werkloze' *verplicht* om te solliciteren en zo spoedig mogelijk weer een arbeidsplaats te bezetten. Deze voor steeds grotere groepen van de bevolking onuitvoerbare en dientengevolge vernederende opdracht komt in het systeem van arbeidscertificaten geheel te vervallen. In dit systeem is een afkoopinkomensgenieter vrij om al dan niet te solliciteren, maar het is hem *verboden* een arbeidsplaats te bezetten vóórdat hij de voor de arbeidsuren in zijn contract benodigde coupons heeft verworven. Het gehele begrip 'werkloosheid' past eigenlijk niet in de denkwijze die door het systeem van arbeidscertificaten is geïmpliceerd. Door dit systeem zou de werkloosheid als begrip worden opgeheven door een wijziging van de moraal en de institutioneel-economische vormgeving van de samenleving, waarin arbeidsplaatsen schaars zijn als alle andere economische goederen. A fortiori is ook het begrip 'volledige werkgelegenheid' opgeheven en daarmee alle doelstellingen van sociaal-economische politiek die op dit begrip betrekking hebben.

Een groot aantal politieke dilemma's worden niet ten voor- of nadele van een der mogelijkheden beslist, doch opgeheven. Discussies over collectieve ontkoppeling zijn bij individuele ontkoppeling overbodig. Wat onder het collectieve werkloosheidsverzekeringssysteem *collectief* besloten moet worden: de hoogte van de premies, het volume en het recht op uitkeringen, keert niet als collectieve beslissing in het systeem van arbeidscertificaten terug, doch in geheel andere vorm. In wezen blijven er nog twee be-

langrijke vragen over voor collectieve besluitvorming: de eerste is de vraag wie een *arbeidsmarktparticipant* is, en de tweede is de vraag van welke te verrichten maatschappelijke activiteiten de tijdsduur tot de totale verzameling van *arbeidsplaatsuren per week* gerekend dient te worden.

Als eerste stap in de richting van de afbakening van de verzameling arbeidsmarktparticipanten (zij die jaarlijks coupons krijgen uitgereikt) kan de gebruikelijke definitie van 'arbeidsmarktparticipant' genomen worden: allen die in loondienst zijn of ingeschreven staan als werkzoekende.

In het kader van de emancipatie van de vrouw zouden *alle* volwassenen tot de rechthebbende op coupons kunnen worden gerekend. Dit zou leiden tot een werkelijke financiële gelijkwaardigheid van man en vrouw: discriminatie bij aan- en verkoopprijzen van coupons is immers uitgesloten. Binnen huishoudens zouden overdrachten om niet van coupons kunnen ontstaan. Aangezien deze overdracht jaarlijks een handtekening van de vrouw bij de beurs vergt, brengt het systeem het feit van de onafhankelijkheid ook tot het bewustzijn van hen die dit in eerste instantie niet beseffen. Een versnelling van de mentaliteitsverandering lijkt plausibel.

In het kader van de emancipatie van jongeren zouden ook aan jongeren, afhankelijk van hun leeftijd, coupons kunnen worden uitgereikt. Dit zou tot een vervanging van de huidige systemen van kinderbijslag en studiebeurzen kunnen leiden.

In het kader van de emancipatie van bejaarden lijkt het zinvol ook aan hen coupons uit te reiken. Oudedagsvoorzieningen kunnen komen te vervallen en collectieve beslissingen over vervroegde uittreding, pensioenpremies en uitkeringen worden opgeheven ten gunste van een individueel overleg tussen de werknemer en zijn bedrijf.

In vrije beroepen (advocaten, medici, psychotherapeuten, winkeliers) ontstaat de situatie dat de bezetter van een arbeidsplaats deze arbeidsplaats zelf creëert. Beoefenaren van een vrij beroep dienen derhalve als bedrijven hun arbeidsplaatsuren te melden bij de arbeidsbank en de daarvoor vereiste coupons aan te houden.

Dit brengt ons tot de vraag die rest: van welke maatschappelijke activiteiten de tijdsduur tot de arbeidsplaatsuren gerekend zou moeten worden. Als eerste afbakening geldt hier alle activiteiten in bedrijven met een winstoogmerk waarvoor loon wordt ontvangen. Vrije beroepen dienen geacht te worden uitgeoefend in bedrijven met een winstoogmerk. Tenslotte dienen opgenomen te worden alle met loon betaalde activiteiten in overheidsdienst.

Het valt te verwachten dat het totale aantal onder de mensen te verdelen arbeidsplaatsuren per week in Nederland in de komende jaren drastisch zal afnemen. De vraag is of dit erg is. Om twee gevreesde 19e eeuwse economen te parafraseren: 'Zodra de arbeid verdeeld wordt, heeft ieder een eigen afgesloten gebied van werkzaamheid, die hem wordt opgedrongen, waar hij niet uit kan: hij is jager, visser of herder of kritische criticus en moet dat blijven, als hij niet zijn middelen om te leven wil verliezen – terwijl in een systeem van arbeidscertificaten, waar ieder niet een eigen afgesloten gebied van werkzaamheid heeft, doch zich in elke gewenste richting kan ontwikkelen, de maat-

schappij de algemene produktie regelt en het mij juist daardoor mogelijk maakt nu dit, morgen dat te doen, 's morgens in een buurthuis te werken, 's middags beeldende kunst te bedrijven, of sport, 's avonds popmuziek te spelen, na het eten te kritiseren, precies waar ik zin in heb, zonder ooit een betaalde arbeidsplaats op te hoeven eisen als "opbouwwerker", "kunstenaar", "wielerprof", "popidool" of "criticus".'

Tenslotte lijkt het nuttig, dat door deze denkwijze onze economische problemen duidelijk worden afgegrensd van het ernstige sociaal-morele probleem van de 'werkloosheid'.